

ISAAC BASHEVIS SINGER

14. 7. 1904 – 24. 7. 1991

„Vyprávím příběhy. Říká se tomu literatura,“ prohlásil o své tvorbě autor, jenž navzdory tomu, že se narodil v listopadu 1904, slavil své narozeniny 14. července, jak mu řekla jeho matka ve třech letech. S matkou Bathsebou souvisí také pozdější pseudonym Isaac Bashevis (syn Bathsebin) Singer, který používal namísto rodného Icek Zynger. Pocházel z Leoncinu nedaleko Varšavy, kde žila rodina ortodoxního tajemníka chasidského rabína. Když mu byly čtyři roky, rodina se přestěhovala do Varšavy, kde otec usiloval o samostatnou rabínskou existenci v chudinské čtvrti. Jako třináctiletého jej matka odvezla do svého rodného městečka Bilgoraje, kde žila její rodina silně ortodoxní židovskou vírou. Zanechala jej zde, aby tu studoval. Zpočátku byl prostředím, v němž se židovské zvyky nezměnily po celá staletí, fascinován, ale po třech letech se vrátil vyčerpán přísnými pravidly zpět k rodičům. Roku 1921 se rodiče stěhovali do Dzikowa, kde otec získal místo rabína a Isaac odešel do Varšavy do rabínského semináře. Studium ani velmi nuzné podmínky k životu jej však neuspokojily, a tak se znovu vrátil do Bilgoraje, aby zde vyučoval hebrejštinu. Když mu starší bratr, prozaik a dramatik Josua, působící jako redaktor časopisu Literarische Bletter, nabídl místo korektora, neváhal a vrátil se do Varšavy. Josua byl Isaacovým průvodcem na cestě za poznáním světa už od mládí, kdy mu dával číst otcem i vírou zakázané světské filosofické knihy a když jej bral mezi své emancipované židovské přátele. Stal se též patronem i kritikem jeho prvních literárních pokusů psaných v hebrejštině a posléze v jidiš, otiskovaných od roku 1926 časopisecky pod pseudonymy, např. Bashevis. Kromě vlastní tvorby lektoroval Singer literární časopis vydávaný v jidiš a překládal knihy T. Manna, S. Zweiga.

Roku 1930 se mu narodil jediný syn jménem Jisrael. Toho i jeho matku, komunistku

Roňu, opustil, když v dubnu roku 1935 odešel za bratrem do Spojených států, ale slíbil jim, že jakmile najde živobytí a byt, přijedou za ním.

V době odchodu byl ve Varšavě připravován k vydání jeho první román *Satan v Goraji*, pojednávající o víře ve falešného Mesiáše a lepší časy, ne tolik nepodobné fašistické ideologii právě pomalu ovládající svět. Předlohou byly události odehrávající se v Polsku v roce 1848, kdy se pogromy pro náboženské fanatiky staly předzvěstí příchodu Mesiáše. Po extázi očekávání, kdy zázrak nepřichází, nastupují pochybnosti, vystřízlivění, hořkost i pocit hanby. Člověk je zde zpodobněn jako nejzranitelnější z tvorů, neboť snadno propadá iluzím. Jak sám autor napsal: „*Mé postavy jsou oběťmi svých vlastních osobností a osudů. Zapadají-li do celkového obrazu. Je to proto, že výjimka vyplývá z pravidla. V literatuře je vlastně výjimka pravidlem.*“

V New Yorku začal pracovat jako redaktor jidiš v Jewish Daily Forward, jemuž zůstal věrný čtyři desítky let. Zde vycházela pod pseudonymem „Warshawski“ denně jedna z jeho povídek a na pokračování také některé romány, dříve než byly vydány knižně.

Po dvou letech se mu podařilo získat americké občanství, kvůli jehož získání se musel nechat tajně dopravit do Kanady, neboť jej mohl získat jen mimo území USA. Roku 1940 se oženil s Almou Haimannovou, německou emigrantkou, která kvůli němu opustila prvního muže, zajištěnou existenci a vedla s ním skromný život. Ani později, když se jejich finanční situace vylepšila, nepřestala pracovat, jelikož nechtěla být závislá na jeho příjmech. Byla to žena silná, cílevědomá a zejména tolerantní, pakliže věděla o manželově slabosti pro ženy, aniž by ji řešila. Přestože mnoha ženám slíbil, že se rozvede a ožení se s nimi, neudělal to a Alma o něj pečovala s láskou a oddaností až do posledního dne života.

Do poklidně se usazujícího života zasáhla 9. února 1944 zpráva, že bratr Josua, jenž mu byl otcem, rádcem i přítelem, zemřel na infarkt. „*Tato kniha je věnována památce mého bratra, židovského spisovatele J. J. Singera. Miloval pravdu, byl člověkem příkladně rovným, věrným dědicem našich svatých předků.*“ Takto ocenil svého bratra ve věnování ke knize *Rodina Moskatova* vydané roku 1950. Román sleduje rozpad tradiční židovské společnosti na osudech tří generací varšavských Židů v letech 1912 až 1939. K dvojsečnému tématu asimilace, kterou provází rozchod s mravním kodexem předků a z něj

plynoucí menší odolnost proti morální anarchii velkoměsta, se vrátil ve dvoudílné rodinné sáze rozepsané v letech 1953-1955 *Sídlo* (1967) a *Statek* (1969). Tématem se stalo neúspěšné proticarské povstání roku 1863.

Roku 1953 přeložil Saul Bellow téměř neznámému spisovateli publikujícímu v jidiš do angličtiny povídku *Hlupák Gimpl*, a přiblížil tak tohoto autora též nežidovskému čtenáři. Singerovo vypravěčské umění našlo v povídkách obrovský prostor pro realizaci. Náměty k nim můžeme hledat ve třech oblastech: v životě Židů v zaniklém světě štetlu; v intelektuálním prostředí Varšavy a v neposlední řadě ze života židovských emigrantů v americkém velkoměstě. Přestože o svém díle napsal že: „*Všechny mé knihy jsou o mně,*“ čerpal spoustu námětů též z rozhovorů se svými krajany i dalšími emigranty a Židy, s nimiž se potkával. Dlouhý čas bylo jeho jméno v telefonním seznamu a často se stalo, že mu volal někdo, kdo se s ním chtěl podělit o svůj příběh. Pokud jej story zaujala, pozval volajícího do kavárny a nechal si ji vyprávět. Takovýchto setkání měl i několik za týden. Z jeho vyprávění vyzařuje znepokojivá tragičnost lidského osudu i filosofická moudrost doplněná o všudypřítomný prvek fantazie, spiritismu a mystiky. Zcela nevšedním způsobem dokázal spojit reálné lidské osudy s jasnou motivací k činům s imaginací duchů a strašidel, jimiž suploval moderní židovský folklór. Ač vypravěčský hlas patří většinou mužům, hlavními postavami jsou častěji ženy, jejichž svět vykreslil s obdivuhodnou přesností. Zcela osobitý význam mají v jeho dílech lidské vášně a posedlosti, jež neredukuje jen na vášně milostné, ale zkoumá je ve všech podobách. Jeho hrdinové jsou posedlí vztekem, vlastní svéhlavostí, úmysly, povoláním i utkvělými představami. Tato vášnivá posedlost dodává jejich životu ráz výjimečnosti, neobvyklosti, jež do něj vnáší neopakovatelné události s nádechem nadpřirozenosti. Během let vyšly jeho povídky v osmi sbírkách: *Hlupák Gimpl* (1957), *Spinoza z Trhové ulice* (1961), *Krátký pátek* (1964), *Seance* (1968), *Kafkův přítel* (1970), *Věnc z peří* (1973), *Vášně* (1975), *Stará láska* (1979), *Vidina* (1985).

V roce 1955 se po dvaceti letech setkal se svým synem Jisraelem žijícím v Palestině. Po počátečních rozpacích se k sobě snažili najít vztah. Nebyl to už vztah otce a syna, nýbrž spíše přátelství. Setkávali se při pravidelných návštěvách v Americe i v Palestině a v Izraeli. Právě Jisrael se spolu s Josephem, synem zesnulého bratra, významně

zasloužili o překlady jeho díla do angličtiny.

Původně dvakrát týdně na pokračování vycházel monumentální, posmrtně vydaný román *Stíny na Hudsonu*. Autor v něm s bravurní vypravěčskou schopností rozehrál pohnuté osudy zbožných Židů ocitnuvších se na životní křižovatce, nevědouce, zda se rozhodnout pro moderní světský trend či se navrátit k čisté víře svých předků. Přestože se autor sám od tradice v mládí vzdálil a dal přednost méně tradičnímu životu, ve svých dílech ukazoval podobné postavy jako značně nestabilní a emočně i psychicky vykořeněné.

Příběhem svobodného, nespoutaného a zároveň nerozhodného i nevyrovnaného člověka je i román *Kejklíč z Lublinu* (1959). Joša Mazur je člověk mnoha profesí i mnoha lásek, který se po mravní krizi, v níž je zbaven svých magických schopností, promění v upřímně věřícího kajícího. Právě mravní úpadek zde symbolizuje i úpadek a odcizení od židovské víry. Nadějí i cestou je návrat zpět k rodině a k tradicím.

Do kulis času po povstání Bohdana Chmelnického v polovině 17. století je zasazen děj románu inspirovaného biblickým příběhem o Jákobovi a Ráchel *Otrok* z roku 1962. Jákob, jenž přišel o celou rodinu, je prodán do otroctví, kde je nucen žít v odloučenosti od své víry. Opětuje náklonnost křesťanské dívky, již po svém vykoupení s nasazením života přivede do své židovské obce. Ani zde však, i přes konverzi Wandy, pro nepochopení vlastních lidí nenacházejí klid a očekávané štěstí. Autor tak ostře poukazuje na to, že nepochopení jinověrců je méně bolestné a omluvitelné než nepochopení příslušníků stejné víry.

Novela *Golem*, oživující starou židovskou legendu, byla prvně publikována roku 1969. Jednoduchý příběh z Prahy doby Rudolfa II., v němž židovský rabín na ochranu spolubratří vytvořil z hlíny sochu Golema, je alegorií na chytrost a odvahu i rozvahu Židů v obtížných chvílích.

Ztrátou identity v novém světě se zabývá román *Nepřátelé – příběh lásky* (1972). Jeho hrdina, schopný najít úkryt v Evropě po dobu druhé světové války, je zcela ztracen a lidsky dezorientován po příjezdu do Ameriky, kde se dostává na okraj společnosti, aby se tam setkal s podobně „postiženými“ příslušníky židovské komunity. Rysy vykořeněnosti, pochyb o vlastní existenci i práci jsou odrazem silné autobiografické zkušenosti autorovy z

počátku jeho emigrace, kdy sám v hluboké tvůrčí krizi pochyboval, zda má tvorba, v jazyce vymírajícím a pro majoritní populaci neznámém, vůbec smysl. V době, kdy toto dílo vznikalo, byl však jeho autor již uznávaným spisovatelem.

Při návštěvě Jeruzaléma roku 1969 se Singer nedaleko Zdi nářků setkal s Američanem, jenž mu svěřil svůj příběh, který spisovatel roku 1973 převedl do románu **Kajicník**. Polský předválečný emigrant, zaživší v Americe rychlý podnikatelský úspěch provázený odcizením moderní společnosti, se nespokojen se svým životem rozhodne hledat své kořeny v Izraeli. Ke svému překvapení i zklamání však zjišťuje, že i zde už tradice a víra ustupuje novým zákonům a „tradicím“. Právě analýza i sumarizace nejhlubších otázek židovské víry v současném světě je největším přínosem tohoto díla.

Mírně absurdní vyprávění o dějinách chudého městečka najdeme v knize **Hlupáci z Chelmu** (1973). Ve městě připomínajícím „metropoli hlouposti“, jemuž vládne Gronam Vůl s pětičlennou radou podobných „mudrců“, se objeví slovo krize a oni si uvědomí, že se v ní nacházejí a musí ji řešit. S důvtipem a parodií je zde vykreslen obraz nabubřelosti malomyslného člověka s dokonalostí židovské komedie dell'arte.

Komorní příběh lásky mezi židovským intelektuálem Aronem a prostou, mentálně retardovanou dívkou Šošou, zasazený do období těsně před fašistickou okupací Polska, přináší román vydaný roku 1978 pod názvem **Šoša**. Zmatený a citově nevyzrálý intelektuál hledá smysl života, ale nachází jen to, co sám dává - povrchnost a dezorientovanost. V osobě Šoši najde nevinnost, čistotu, opravdovost a jednoduchost, které kontrastují s chaosem jeho vlastního života. S ní se vrací do dávno zapomenutých časů mládí, v nichž poznáváme skoro s dokumentaristickou přesností realie předválečného života židovské komunity v Polsku. Rozervanost hlavního hrdiny není nepodobna rozpolcenosti samotného autora, jenž ačkoliv tíhne ve svých myšlenkách i dílech k minulosti, se od ní ve svém životě již odcizil.

8. prosince 1978 získal za: „*Hluboce procítěné vypravěčské umění, které s kořeny v polsko-židovské kulturní tradici zosobňuje univerzální životní podmínky člověka*“ nejvýznamnější ocenění, jehož může spisovatel dosáhnout - Nobelovu cenu za literaturu. Ve své nobelovské přednášce shrnul své názory na svět a své dílo takto: „*Jako syn národa,*

který zažil nejtvrdší rány, jaké může uštedřit lidské šílenství, jsem nucen zamýšlet se nad aktuálními formami nebezpečí. Mnohokrát jsem se sklonil před tím, že nikdy žádné opravdové východisko nenajdu. Ale vždycky se vynoří nová naděje, která mi říká, že pro nás všechny ještě není pozdě, abychom objasnili současný stav a došli k rozhodnutí. Byl jsem vychován, abych věřil ve svobodnou vůli. I když jsem postupně začal pochybovat o veškerém zjevení, nemohu nikdy přijmout představu o tom, že vesmír je fyzikální i chemická nahodilost, výsledek slepé evoluce. I když jsem se naučil rozeznávat lži, klišé a uctívání bůžků, stále se houževnatě přidržuji několika pravd, které bychom podle mého mínění jednoho dne mohli všichni akceptovat. Musí tu být pro člověka nějaké východisko, aby si opatřil všechny možné radosti, veškerou moc a vědomost, které nám může poskytnout příroda a nadále sloužit Bohu – Bohu, který se projevuje v činu, ne ve slovech, a který jako svůj slovník má vesmír. Nestydím se za své přiznání, že patřím k těm, kdo si namlouvají, že literatura je s to poskytnout nové horizonty a nové perspektivy filosofické, náboženské, estetické a dokonce i společenské. V dějinách staré židovské literatury nikdy nebylo podstatného rozdílu mezi básníkem a prorokem. Naše stará básnická tvorba byla často i zákonem a životní formou.“

Knihou vzpomínek by bylo možné nahradit titul knihy *Láska a vyhnanství* (1984), v níž spisovatel vzpomíná na dětství ve Varšavě, na svou rodinu, na spisovatelské začátky, první lásky i své sny, proměny židovského života v období mezi válkami, na svůj odjezd do Spojených států i na první obtížné roky v emigraci. Přes svá slova: „*Skutečná historie lidského života nemůže být nikdy sepsána. Není to v moci literatury. Úplné vyprávění o lidském životě by bylo jednak zcela nudné, jednak naprosto neuvěřitelné,*“ nám autor dává prostřednictvím svých zážitků poznat svou komplikovanou, rozporuplnou povahu člověka zmítaného mezi ostýchavostí a intenzivním prožíváním lásky, sexu, literatury.

V posledním roce života vyšel román *Špína* (1991), v němž se vrací do Varšavy a sleduje osud postavy, jež by se dala jinou cestou než se vydal kejklíř Joša. Max Barabander se vrací po letech z cest, aby potvrdil svou neschopnost překonávat pokušení ke zlu a vyhnout se neodvolatelné zhoubě. Co se mohlo jevit jako úspěch, je hluboký a nenávratný pád, provázený autorovým škodolibým úšklebkem.

Na sklonku života byl Singer již značně nemocen, trpěl Alzheimerovou chorobou a po několika srdečních záchvatech se zmítal mezi životem a smrtí. Zemřel v pečovatelském ústavu Douglas Gardens v Miami Beach 24. 7. 1991. Přes synovy snahy, aby byl pochován v Izraeli, kde by byl jeho hrob poutním místem pro milovníky literatury i intelektuály, byl na žádost manželky pohřben na zapomenutém hřbitově Beth El v New Yorku.

Dílo polsko-amerického spisovatele, zahrnující desítku románů, stovky povídek, čtyři knihy vzpomínek i čtrnáct knih pro děti, je výstižným obrazem samotného autora a jeho světa, kterým je mizející oblast rodné Haliče a varšavského ghetta předtím, než bylo zničeno a vymazáno z povrchu zemského. Prostředí a život polských Židů jsou inspiračním zdrojem tragických, ale také úsměvných a ironicky pojatých osudů jednotlivců i celých rodů. Jeho dílo zachovalo ortodoxní prvky židovského prostředí, jenž se zvolna a za tragických událostí druhé světové války a vyhlazovacích táborů náhle propadá do nenávratna. Singer se tak stal jedním z hlavních kronikářů a komentátorů tohoto osobitého mikrosvěta. Činil tak bez nenávisti, s hlubokým a velkorysým porozuměním a lidsky hřejivým citem.